

УДК 342.722

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-191-195

Гулак Олена Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: lenagulac8118@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9004-0185>

Слюсаренко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України.
e-mail: sergiy.sliusarenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6718-222X>

Позняков Спартак Петрович,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права
Вінницького національного аграрного університету
e-mail: poznakovspartak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3861-3710>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

У статті досліджуються питання правового статусу іноземців та осіб без громадянства. Наголошується на тому, що дослідження сутності правового статусу іноземців та осіб без громадянства дозволяє з'ясувати їх місце і роль у суспільстві та державі як її членів та пояснює особливості їхнього правового статусу.

У статті аналізується поняття «правового статусу» як багатоаспектної, комплексної категорії, структура якої містить комплекс прав, обов'язків і гарантії.

Встановлено, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначається як сукупність правових норм, що містять основоположні принципи і гарантії, які визначають поведінку іноземців та осіб без громадянства у зв'язку з реалізацією ними прав, обов'язків, свобод та законних інтересів на території України.

У статті зазначено, що права і обов'язки є основою правового статусу іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах та користуються правами і свободами що і громадяни України.

Встановлено, що іноземці та особи без громадянства мають певні обмеження, що торкаються політичних прав, а також права власності на землі сільськогосподарського призначення.

Зроблено висновок, що правовий статус іноземців та осіб без громадянства являє собою комплексний правовий інститут, врегульований нормами права, що містить юридично закріплене становище суб'єктів у соціальній системі з гарантованих їм сукупністю прав і обов'язків та гарантії.

Ключові слова: іноземці, особи без громадянства, правовий статус, законодавство, право, права і обов'язки громадян.

Gulak O., Poznyakov S. LEGAL STATUS OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS: THEORETICAL AND LEGAL BASIS

The article examines the legal status of foreigners and stateless persons. It is emphasized that the study of the essence of the legal status of foreigners and stateless persons allows to clarify their place and role in society and the state as its members and explains the peculiarities of their legal status.

The article analyzes the concept of "legal status" as a multifaceted, complex category, the structure of which contains a complex of rights, obligations and guarantees.

It has been established that the legal status of foreigners and stateless persons is defined as a set of legal norms containing fundamental principles and guarantees that determine the behavior of foreigners and stateless persons in connection with their exercise of rights, obligations, freedoms and legitimate interests on the territory of Ukraine.

The article states that the rights and obligations are the basis of the legal status of foreigners and stateless persons who are in Ukraine on legal grounds and enjoy the same rights and freedoms as citizens of Ukraine.

It has been established that foreigners and stateless persons have certain restrictions affecting political rights, as well as ownership of agricultural land.

It was concluded that the legal status of foreigners and stateless persons is a complex legal institution, regulated by the norms of law, containing the legally fixed position of subjects in the social system with the set of rights and obligations and guarantees guaranteed to them.

Key words: foreigners, stateless persons, legal status, legislation, law, rights and responsibilities of citizens.

Постановка проблеми. Державно-правовий розвиток сучасної України, що об'єктивується на шляху побудови демократичної, правової, соціальної держави та втілює конституційний принцип визнання людини найвищою соціальною цінністю, чий інтереси, права і свободи визначають діяльність державної влади, об'єктивно виводить в коло найбільш важливих проблем конституційного права питання реалізації Конституції України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина [1].

Випуск 13. 2022

Проголошення Україною курсу на європейську інтеграцію та формування в цьому контексті внутрішньої і зовнішньої політики зумовило потребу досліджень правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

Дослідження сутності правового статусу іноземців та осіб без громадянства дозволяє з'ясувати їх місце і роль у суспільстві та державі як її членів і пояснює особливості їхнього правового статусу й зв'язок з громадянством іншої держави, зміст та особливості їхнього права на працю за чинним національним та міжнародним законодавством, правові засоби дотримання та забезпечення цього права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною базою дослідження правового статусу іноземців і осіб без громадянства присвячено праці таких вчених, зокрема: О. Бобокала, Н. Вітрук, Л.Воеводіна, А. Гамалій, В. Галунька, В. Горшенева, О. Горбань, Є. Герасименко, В. Грабильнікова, В.Довгого, В. Іванчо, Я. Кістанова, І. Козинець, О. Кушніренко, Є. Петрова, Н. Погорецької, В. Погорілко, А. Путова, О. Пушкіної, О. Світличного, Т. Чебикиної та інших.

Метою статті є дослідження сутності правового статусу іноземців і осіб без громадянства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території України поряд із її громадянами проживають іноземці, до яких законодавство України відносить громадян іноземних держав, а також осіб без громадянства, які не належать до громадян будь-якої держави [2, с. 59].

Визначення місця та особливості діяльності будь-якого із суб'єктів правовідносин можливе лише за умови аналізу їх правового статусу, який відображає основні сторони відносин особи з державою та суспільством [3, с. 18].

Виникнення категорії «правовий статус іноземців» пов'язане з розвитком людської цивілізації і, зокрема, з розвитком міжнародних відносин, які, у свою чергу, впливають на створення й розвиток норм законодавства про іноземців та осіб без громадянства [4, с. 1].

Поняття «статус» являє собою сукупністю прав та обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів в соціальній системі – один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [5, с. 357].

Поняття «правового статусу» є багатоаспектною, комплексною категорією, структура якої містить комплекс прав, обов'язків, гарантії щодо місця суб'єкта в системі правовідносин. Так, на думку Ю.С.Шемшученка, правовий статус – це встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [6, с. 626].

Правовий статус мають будь-яка особа, відокремлені групи осіб, а також сукупність усіх осіб у суспільстві в цілому – громадянське суспільство. Правовий статус населення кожної держави визначається, насамперед, нормами внутрішньодержавного права.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства визначено Конституцією України, законами України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про прикордонний контроль», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та іншими нормативно-правовими актами України, а також нормами міжнародного права [2, с. 59].

У наукових колах поняття правового статусу іноземців та осіб без громадянства озглядають в різних аспектах. Так, О.П. Горбань, вказує на доцільність розгляду цієї категорії громадян, як у соціальному та правовому аспектах [7].

Я.М. Кістанова пропонує розглядати правовий статус іноземців та осіб без громадянства як самостійних суб'єктів конституційних, адміністративних правовідносин, структурні елементи яких є основні (права, свободи та обов'язки) та факультативні складові (принципи, відповідальність та ін.). Таким чином, в базових елементах правового статусу іноземців та осіб без громадянства відображається правова природа, сутність суб'єкта, його призначення в державі та суспільстві, розкривається необхідність його функціонування, принципи взаємодії з органами державної влади [8, с. 27]. Н.К. Шаптала, визначаючи правовий статус особи як сукупність прав та обов'язків особи, що визначені та гарантовані Конституцією України й законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, зазначає, що правовий режим іноземців – це сукупність їх прав та обов'язків на території держави перебування [9, с. 151].

Таким чином, правовий статус іноземців та осіб без громадянства можна визначити як сукупність правових норм, що містять основоположні принципи і гарантії, які визначають поведінку іноземців та осіб без громадянства у зв'язку з реалізацією ними прав, обов'язків, свобод та законних інтересів на території України.

Відповідно до ст. 26 Конституції України, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом [10].

Конституцією України чітко розмежовано досліджувані категорії, власне: «іноземець» та «особа без громадянства», відносячи до перших лише іноземних громадян (ч. 1 ст. 26). Відповідно до конституційних

положень нормами Законів України: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (ст. 1) та «Про громадянство України» (ст. 1) регламентовано визначення «іноземців» та «осіб без громадянства» [16]. Зокрема, відповідно до ч. 6, ч.7 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» - (далі – Закон), іноземець - особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав; іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, - іноземці та особи без громадянства, які в установленому законодавством чи міжнародним договором України порядку в'їхали в Україну та постійно або тимчасово проживають на її території, або тимчасово перебувають в Україні [11].

Незважаючи на законодавче визначення поняття «іноземець», в наукових колах відсутній однозначний підхід до його розуміння. Так, під цим поняттям автори розуміють як іноземного громадянина – громадянина іншої держави; другі допускають іноземне походження осіб без громадянства, проте розмежовують їх з іноземними громадянами за правовим статусом; треті застосовують комплексний термін, який включає всіх осіб, які не є громадянами України, проте потрапляють під її територіальну юрисдикцію, тобто іноземних громадян та осіб без громадянства [2, с. 59]. На думку С.В. Константінова, «іноземний громадянин» - це особа, яка є громадянином чи підданим іншої держави, що підтверджено відповідними документами, яка не є громадянином України, але у зв'язку із постійним чи тимчасовим перебуванням на території України, а також інших причин, перебуває у правовому зв'язку з Україною в особі її компетентних органів» [12, с. 22].

На правовий статус іноземців, також, впливають підстави їх перебування на території України: іноземців, які іммігрували в Україну на постійне проживання; іноземців, які іммігрували в Україну для тимчасового працевлаштування; політемігрантів (іноземців, яким надано притулок на території України); біженців; осіб, які користуються дипломатичними і консульськими привілеями та імунітетами; іноземців, які перебувають на території України на підставах, передбачених міжнародними договорами України (наприклад, військовослужбовці іноземних держав); нелегальних мігрантів (ст. 4 Закону) [11].

Правовий статус особи без громадянства досить часто прирівнюють до статусу іноземця. Однак він не є ідентичний. На відміну від іноземця, який одночасно перебуває під юрисдикцією двох держав – держави громадянства і держави місцеперебування, особа без громадянства завжди знаходиться виключно під владою останньої - держави.

Відповідно до ч. 15 ст. 1 Закону особа без громадянства - особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою в силу дії її закону [11].

Стаття 26 Конституції України зазначає, що особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, які і громадяни України [10].

Особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом (ст.2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»).

Згідно зі ст.4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», законними підставами для перебування особи без громадянства в Україні є посвідка на тимчасове та постійне проживання [11].

Права і обов'язки є основою правового статусу іноземців та осіб без громадянства. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [11].

Так, одним із прав іноземців та осіб без громадянства є право на працю. Іноземці, які постійно проживають в Україні, можуть працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю на підставах і в порядку, встановлених для громадян України. Роботодавці мають право на застосування праці іноземців та осіб без громадянства на території України на підставі дозволу, що видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції.

Також, іноземці та особи без громадянства, отримують право на постійне проживання (ст. 5 Закону) [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що права і свободи іноземців та осіб без громадянства в Україні є достатньо широкими і різноманітними, оскільки вони передбачені різними галузями українського законодавства – конституційним, адміністративним, цивільним, трудовим, сімейним, кримінальним, фінансовим, земельним тощо.

Водночас, існують певні обмеження, що торкаються вище зазначеної категорії громадян. Так, іноземці не користуються в Україні більшістю політичних прав (не можуть об'єднуватися в політичні партії; не беруть участі в управлінні державними справами; не мають виборчих прав; не можуть брати участі у референдумах тощо) [13, с. 31].

Також, відповідно до ч. 4 ст. 81 Земельного Кодексу України, землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню [14]. Тобто, встановлені законодавством обмеження обумовлені, у першу чергу

попередженням завдання шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам громадян та іншим особам, які законно проживають в Україні.

Водночас, Конституція України та міжнародне законодавство зазначають право іноземців та осіб без громадянства звернутися до суду для захисту порушених прав і законних інтересів. Окрім Конституції, право на судовий захист іноземців та осіб без громадянства передбачено й іншими вітчизняними законодавчими актами [15, с. 207].

Висновки. Отже, враховуючи вище наведене, доцільно зробити наступні висновки. Захист прав громадян, у тому числі іноземців та осіб без громадянства належить до одного із найважливіших обов'язків держави, адже права й свободи людини та громадянина є найвищою цінністю та визначається основним критерієм демократичності держави.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства являє собою комплексний правовий інститут, врегульований нормами права, що містить юридично закріплене становище суб'єктів у соціальній системі з гарантованих їм сукупністю прав і обов'язків та гарантій. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах користуються тими правами і свободами, що і громадяни України. Водночас, в порівнянні з громадянами України, іноземні громадяни та особи без громадянства мають дещо менший обсяг прав, що обумовлено їх правовим статусом.

Гарантування іноземцям та особам без громадянства прав і свобод, свідчить про демократичні напрямлення законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабенко К.А. Системні основи закріплення правового статусу людини у Конституції України. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/427-sistemni-osnovi-zakriplennya-pravovogo-statusu-lyudini-v-konstitutsiji-ukrajini.html>
2. Грабильніков А. В. Конституційно-правовий статус і правовий режим іноземців та осіб без громадянства в Україні: співвідношення понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 59–66.
3. Литвин І.І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Випуск 38. Том. 1. С. 18–21.
4. Козинець І. Порівняльний аналіз нормативних джерел зарубіжних країн про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/12760/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%.pdf>
5. Політичний енциклопедичний словник: Навчальний посібник. За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабица. К.: Генеза, 1997. 400 с.
6. Юридична енциклопедія в 6 т. За ред. Ю.С. Шемшученка. Київ. Укр. Екцикл. Т. 5 : П – С. 2002. 736 с.
7. Горбань О.П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2799/Pravovy%20ta%20sotsialnyi%20status%20inozemtsia%20ta%20osoby_%20Horban_2007.pdf?sequence=2&isAllowed=y
8. Кістанова Я.М. Питання визначення та реалізації адміністративно- правового статусу іноземців в Україні. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 26–31.
9. Шапгала Н.К. Конституційне право України: Навчальний посібник. Запоріжжя: Дике Поле. 2012. 470 с.
10. Конституція України. Відомості Верховної Ради. 1996. №30. ст.141.
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09. 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст.179.
12. Константінов С.В. Адміністративноправовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення: дис... канд. юрид. наук. К., 2002. 195 с.
13. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 216 с.
14. Земельний Кодекс України: Закон України від 25.10 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.
15. Світличний О.П. Судовий захист іноземців та осіб без громадянства. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 205–210.

REFERENCES:

1. Babenko, K.A. Systemni osnovy zakriplennia pravovoho statusu liudyny u Konstytutsii Ukrainy. [Systemic foundations of establishing the legal status of a person in the Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/427-sistemni-osnovi-zakriplennya-pravovogo-statusu-lyudini-v-konstitutsiji-ukrajini.html> [in Ukrainian].
2. Hrabylnikov, A. V. (2015). Konstytutsiino-pravovyi status i pravovyi rezhym inozemtsiv ta osib bez hromadianstva v Ukraini: spivvidnoshennia poniat. [Constitutional and legal status and legal regime of foreigners and stateless persons in Ukraine: correlation of concepts]. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*. № 6. 59–66. [in Ukrainian].

3. Lytvyn, I.I. (2016). Sutnist poniattia pravovoho statusu. [The essence of the concept of legal status]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. Vypusk 38. Tom. 1. 18–21. [in Ukrainian].
4. Kozynets, I. (2009). Porivnialnyi analiz normatyvnykh dzherel zarubizhnykh krain pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva. [Comparative analysis of normative sources of foreign countries on the legal status of foreigners and stateless persons]. Retrieved from: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/12760/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%.pdf> [in Ukrainian].
5. Shemshuchenko, Iu.S., & Babyt, V.D. (1997). Politychnyi entsyklopedychnyi slovnyk. [Political encyclopedic dictionary]. Navchalnyi posibnyk. 400. [in Ukrainian].
6. Shemshuchenko, Iu.S. (ed) (2002). Yurydychna entsyklopediia v 6 t. [Legal encyclopedia in 6 volumes]. Kyiv. Ukr. Ekstsykl. T. 5 : P – S. 736. [in Ukrainian].
7. Horban, O.P. (2007). Pravovyi ta sotsialnyi status inozemtsia ta osoby bez hromadianstva. [Legal and social status of a foreigner and stateless person]. Retrieved from: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2799/Pravovyi%20ta%20sotsialnyi%20status%20inozemtsia%20ta%20osoby_%20Horban_2007.pdf?sequence=2&isAllowed=y [in Ukrainian].
8. Kistanova, Ya.M. (2016). Pytannia vyznachennia ta realizatsii administratyvno- pravovoho statusu inozemtsiv v Ukraini. [The question of determining and implementing the administrative and legal status of foreigners in Ukraine]. *Pravova derzhava*. № 22. 26–31. [in Ukrainian].
9. Shaptala, N.K. (2012). Konstytutsiine pravo Ukrainy. [Constitutional law of Ukraine]. Navchalnyi posibnyk. 470. [in Ukrainian].
10. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady. №30. 141. [in Ukrainian].
11. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva. (2011, September 22). [On the legal status of foreigners and stateless persons]. *Zakon Ukrainy № 3773-VI*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 19-20. St.179. [in Ukrainian].
12. Konstantinov, S.V. (2002). Administratyvno-pravovyi status inozemtsiv v Ukraini ta mekhanizm yoho zabezpechennia. [Administrative and legal status of foreigners in Ukraine and the mechanism of its provision]. *dys... kand. yuryd. nauk*. 195. [in Ukrainian].
13. Alforov, S. M., & Vashchenko, S. V., & Dolhopolova, M. M., & Kupin, A.P. (2011). Administratyvne pravo. Zahalna chastyna. [Administrative Law. General part]. 216. [in Ukrainian].
14. Zemelnyi Kodeks Ukrainy. (2001, October 25). [Land Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2768-III*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2002. № 3-4. 27. [in Ukrainian].
15. Svitlychnyi, O.P. (2021). Sudovyi zakhyst inozemtsiv ta osib bez hromadianstva. [Judicial protection of foreigners and stateless persons]. *Kyivskyi chasopys prava*. № 4. 205–210. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 22.11.2022

УДК 347.799.1(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-195-199

Гусар Ольга Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри публічного та міжнародного права,

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

e-mail: Gusar_oa@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0005-7360>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджуються міжнародно-правові акти, що становлять основу міжнародного співробітництва держав щодо забезпечення морської безпеки. Незважаючи на достатньо великий обсяг здобутків міжнародного співтовариства щодо правового регулювання морської безпеки, рівень аварійності світового морського флоту та шкідливих наслідків для людства та природного середовища все ще залишається дуже високим. Негативні наслідки аварій великих морських суден поширюються не тільки на безпосередніх учасників морського підприємства, судно, його екіпаж і пасажирів, судновласників, але і забруднюють та наносять збитки прибережним країнам та населенню, життя яких піддається небезпеці через морські аварії. Морська безпека є складовою державної безпеки, тому стратегічні завдання і пріоритети розвитку морської галузі повинні бути визначені в стратегічних документах на національному рівні кожної світової морської країни. Актуальним для морської безпеки є співвідношення національного морського законодавства і міжнародного морського законодавства.